

ლალი გაბისონია¹

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

DOI: <https://doi.org/10.52340/sou.2023.19.30>

სოციალური ნორმების როლი და მნიშვნელობა საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირების სფეროში

აბსტრაქტი. ნაშრომში შესწავლილია როგორც სამართლის თეორიის, ისე სამართლის ისტორიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საკითხი: სოციალური ნორმებისა და მათი ზემოქმედება საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირებაზე. კვლევის მიზანი ორია:

1. წარმოაჩინოს კონკრეტული მაგალითების დონეზე, სამართლის ისტორიის, როგორც იურიდიული მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგის როლი და მნიშვნელობა იურიდიული მეცნიერების ისეთი ფუნდამენტური დარგისთვის, როგორც სამართლის თეორია. სამართლის თეორია ცნებებად და დებულებებად აყალიბებს იმას, რასაც სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, მოვლენებზე ხანგრძლივი დაკვირვების შედეგად გადმოსცემს ერთგვარი „ნედლი მასალის“ სახით. სწორედ ამ მასალის სათანადო ანალიზისა და შესწავლის შედეგად სამართლის თეორია, ფორმალურ-იურიდიული მეთოდის გამოყენებით, აყალიბებს ცალკეულ ცნებებს, გამოავლენს ძირითად მახასიათებლებს. ამ შემთხვევაში საუბარია სოციალურ ნორმებზე, მის ცნებასა და ნაირსახეობებზე, ცალკეული სოციალური ნორმის როლსა და გენეზისზე.

2. ასევე კვლევის მიზანია: წარმოაჩინოს სოციალური ნორმების მნიშვნელობა საზოგადოებრივი ურთიერთობების მარეგულირებელი ნორმების შექმნის პროცესში. ხშირ შემთხვევაში კანონმდებელი არასათანადოდ უღრმავდება, სამართლის ნორმის შექმნისას, სხვა სოციალური ნორმების როლსა და მნიშვნელობას, რაც მნიშვნელოვნად ართულებს კანონის აღსრუ-

¹ ლალი გაბისონია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამართლის საფუძვლებისა და მეთოდების მიმართულების პროფესორი, სამართლის დოქტორი, სსუ აკადემიური საბჭოს წევრი.

ლების პროცესს, რამდენადაც საზოგადოებას უჭირს იმ კანონების შესრულება, რომელიც უცხოა მისი ცნობიერებისთვის: იმ მორალურ-ზნეობრივ-ადათობრივ-სოციალური რეალობისთვის, რომელშიც ყალიბდებოდა და ვითარდება მოცემული საზოგადოება. კანონი ერთგვარი სამოსია საზოგადოების სხეულზე, მისი შექმნისას აუცილებელია მოცემული საზოგადოების სწორი პარამეტრების შერჩევა ანუ იმ სოციალური ნორმების გათვალისწინება, რომლებიც საკუთრივ ამ საზოგადოებისთვის არის დამახასიათებელი და თავად საზოგადოების მიერ არის ჩამოყალიბებული საუკუნეების მანძილზე. საყოველთაო გლობალიზაციის პირობებში, საზოგადოების მთავარი მისიაა, შეინარჩუნოს: თვითმყოფადობა, სიცოცხლისუნარიანობა, შეძლოს თვითგანვითარებადობა, ამისათვის სახელმწიფოს ესაჭიროება კანონმდებლობის შექმნისას, საზოგადოებაში არსებული, საუკუნეების მანძილზე შენარჩუნებული და ზოგიც ახალი სოციალური ნორმების სწორად გათვალისწინება, მათი მისადაგება თანამედროვე მოთხოვნებთან, რაც გააუმჯობესებს კანონმდებლობის შექმნის პროცესს და გაზრდის კანონის აღსრულების ეფექტურობას.

წინამდებარე ნაშრომის შექმნისას გამოვიყენეთ კონტენტ - ანალიზის, წყაროების სინთეზის, შედარებით-ისტორიული მეთოდი, პრობლემური მეთოდი და ფორმალურ-იურიდიული მეთოდი.

საკვანძო სიტყვები: სოციალური ნორმები, საზოგადოება, კანონი, ურთიერთობები, ადათი, რეგულირება.

Lali Gabisonia²

Sokhumi State University

The role and importance of social norms in the field of public relations regulation

Abstract. This paper addresses one of the most important issues in both legal theory and legal history: social norms and their impact on the regulation of public relations. The purpose of the research is twofold:

1. Demonstrate the role and importance of the history of law as an independent field of legal science for such a fundamental branch of legal science as the theory of law. The theory of law forms into concepts and provisions what the history of the state and law, as a result of long observations of events, conveys in the form of a kind

² **Lali Gabisonia** _ Professor of Law Foundations and Methods of Sokhumi State University, Doctor of Law. Member of the Academic Council of SSU.

of „raw material“. It is as a result of proper analysis and study of this material that the theory of law, using the formal-legal method, forms separate concepts, reveals the main characteristics. In this case we are talking about social norms, its concept and varieties, the role of a particular social norm and its genesis.

2. The aim of the research is also: to show the importance of social norms in the process of creating norms regulating public relations. In many cases, the legislator improperly deepens the role and importance of other social norms in creating the rule of law, which significantly complicates the law enforcement process, as the society finds it difficult to comply with laws that are foreign to its consciousness: the moral-moral-customary social reality. The law is a kind of garment on the body of a society, in its creation it is necessary to select the right parameters of a given society or to take into account the social norms that are characteristic of this society and have been established by the society for centuries. In the context of globalization, the main mission of society is to maintain its identity and self-regulation, for which the state needs to legislate, take into account the existing social norms that have been maintained for centuries and some new social norms, adapt them to modern requirements, improve law enforcement processes.

In creating this paper, we have used both analysis and synthesis methods, comparative-historical method, problem method and formal-legal method.

Key words: social norms, society, law, relations, custom, regulation.

კვლევის ძირითადი ნაწილი. ნორმა - ლათინურიდან თარგმანში წეს-ნიმუშს ნიშნავს. *სოციალური ნორმები* - საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის მარეგულირებელი წესებია, ვრცელდება მთელ საზოგადოებაზე და ატარებს სავალდებულო ხასიათს. სოციალური ნორმები, გარდა იმისა, რომ საერთო მიზანს - საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის რეგულირება -ემსახურებიან, არსებითად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან წარმოშობის ისტორიით, გამოხატვის ფორმითა და ზემოქმედების მეთოდით, შინაარსით. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ საზოგადოების წარმოშობასთან ერთად ყალიბდება უძველესი სოციალური ნორმები, რომლებიც განიცდიან ტრანსფორმაციას საზოგადოების განვითარების შესაბამისად. ერთი ჭეშმარიტება უცვლელია: თუ სამართლის ნორმის შექმნის პროცესში კანონმდებელი არ იყენებს მოცემულ საზოგადოებაში გამეფებულ სხვა სოციალურ ნორმათა მოთხოვნებს, მის მიერ შექმნილი ნორმა ვერ იქნება მისაღები საზოგადოებისთვის.

საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირება (საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის რეგულირება) შეუძლებელია სოციალური ნორმების გარეშე. საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირების სფეროში ძირითადად არსებობს შემდეგი *სოციალური ნორმები*: 1. სამართლის ნორმები; 2. მორალის ნორმები; 3. ადათის ნორმები, 4. ჩვეულებითი ნორმები; 5. პოლიტიკური ნორმები; 6. ეკონომიკური ნორმები; 7. საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა ნორმები.

სამართლის ნორმები - საზოგადოებაში ადამიანთა ზოგადსავალდებულო ქცევის წესებია, დადგენილია ან სანქციონირებულია სახელმწიფოს მიერ, ფორმალურად განსაზღვრულია და უზრუნველყოფილია დარწმუნებითა და სახელმწიფოებრივი იძულების ძალით.

მორალის ნორმები - ქცევის წესებია, დადგენილი თავად საზოგადოების მიერ, საზოგადოებამ თავად გამოიმუშავა (ხანგრძლივი დაკვირვებით) შეხედულებები: *სიკეთესა და ბოროტებაზე, პატივსა და ღირსებაზე, სამართლიანობასა და უსამართლობაზე.*

ადათის ნორმები - მყარი, ზეპირი ქცევის წესებია, რომლებიც შენარჩუნდა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში, მათი ხშირი გამოყენებისა და ეფექტურობის გამო გადაიქცა ჩვევად.

ჩვეულებითი ნორმები - ზეპირი ქცევის წესებია, რომლებიც გადაეცემა თაობიდან თაობას ოჯახში, რეგიონში, ხალხში და მიზნად ისახავს საზოგადოების თვითმყოფადობისა და სიცოცხლისუნარიანობის შენარჩუნებას.

პოლიტიკური ნორმები - სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელების პროცესში, პოლიტიკურ ჯგუფებს (სუბიექტებს) შორის, ურთიერთობის მარეგულირებელი წესებია.

ეკონომიკური ნორმები - საზოგადოებრივი ურთიერთობების მარეგულირებელი ნორმებია, მატერიალური წარმოების, განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების სფეროში.

საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა ნორმები - საზოგადოებრივი ორგანიზაციის წევრებს შორის ურთიერთობის მარეგულირებელი შიდა-წესებია.

სოციალური ნორმები, საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის წესებია. როგორც ვნახეთ, სოციალურ ნორმათა სისტემაში, სამართლის ნორმებთან ერთად შედის მორალის, ადათის, ჩვეულების, და სხვა ნორმები. სამართალი, სხვა სოციალურ ნორმებთან მჭიდრო კავშირშია, კანონმდებელმა, სამართლის ნორმის შემუშავებისას უნდა გაითვალისწინოს სხვა სოციალურ

ნორმათა მოთხოვნები, რათა სამართლის ნორმა მისაღები იყოს საზოგადოებისთვის. სამართლის ნორმებსა და სხვა სოციალურ ნორმებს საერთო მიზნები აქვთ: საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის რეგულირება, მაგრამ სოციალური ნორმები ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავდებიან წარმოშობის ისტორიით, გამოხატვის ფორმითა და ზემოქმედების მეთოდით, შინაარსით. ამ განსხვავებულობის თვალსაჩინოებისთვის ერთმანეთს შევადაროთ **სამართლის ნორმა** და უძველესი სოციალური ნორმა - **მორალი**.

სამართლისა და მორალის შედარებითი დახასიათებისას გამოვლინდა შემდეგი განსხვავებები:

1. სამართალი და სახელმწიფო, წარმოიშვა მორალის გაჩენის შემდეგ (მორალი ასაკით უფროსია სამართალზეც და სახელმწიფოზეც) შესაბამისად მეტი უნახავს, მეტი იცის.

2. მორალის ნორმებს შეიმუშავებს თავად საზოგადოება, ხანგრძლივი დროის (საუკუნეების) მანძილზე. სამართლის ნორმებს კი გამოსცემს სახელმწიფო, სპეციალურად უფლებამოსილი ორგანოს მეშვეობით (საკანონმდებლო ორგანო).

3. მორალის ნორმები ყალიბდება თანდათანობით, ხანგრძლივი დაკვირვებით სიკეთესა და ბოროტებაზე, პატივსა და ღირსებაზე, სამართლიანობასა და უსამართლობაზე. სამართლის ნორმები კი იურიდიულ ძალაში შედიან განსაზღვრული თარიღიდან.

4. მორალის ნორმები, როგორც წესი, გადაეცემა ზეპირი ფორმით თაობიდან თაობას, ხოლო სამართლის ნორმა ფიქსირებულია წერილობით, ნორმატიულ-სამართლებრივ აქტში.

5. მორალის ნორმები ვრცელია და არაკონკრეტული, შეიძლება ითქვას-ბუნდოვანია და განვრცობადი, ხოლო სამართლის ნორმები ფორმალურად განსაზღვრულია ანუ ლაკონურია და ერთმნიშვნელოვანი.

6. მორალის ნორმების დაცვა ადამიანის ზნეობრივ ღირებულებებზეა დამოკიდებული, სამართლის ნორმების შესრულება კი უზრუნველყოფილია სახელმწიფოებრივი იძულების ძალით.

ამ ერთი შეხედვით, ზედაპირული შედარებითაც კი ნათელია, თუ რამდენი შრომაა ჩადებული მორალის ნორმაში, რომელიც ადათისა და ჩვეულების ნორმასთან ერთად ასრულებს ხანგრძლივ მოსამზადებელ სამუშაოებს საზოგადოებრივ ცნობიერებაზე, ერთგვარად ამზადებს საზოგადოებას სამართლის ნორმის შემოღებისთვის, სამართლის ნორმას ისღა დარჩენია, ამ სოციალურ ნორმათა მიერ საუკუნეების განმავლობაში შემუშავებული

წესები და ღირებულებები გაითვალისწინოს აუცილებელ „ინგრედიენტად“, მდგენელად, რათა თავად სამართლის ნორმით შეთავაზებული რეგულირების საგანი და რეგულირების მეთოდიც გასაგები და მისაღები იყოს საზოგადოებისთვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისთვის გაუგებარ და უცხო რეგულირების ფორმებს არ მიიღებს თავად საზოგადოება. იმ შემთხვევაშიც კი, როცა საუბარია არა სანქციონირებულ, არამედ დადგენილ ნორმაზე, კანონმდებელმა უცილობლად უნდა გაითვალისწინოს სამართლის გარდა არსებული სხვა, მისი წინამორბედი სოციალური ნორმების მოთხოვნები, რათა მართლწესრიგსა და სოციალურ კონსენსუსს არ დაემუქროს არავითარი საფრთხე. ადათი, როგორც უძველესი სოციალური ნორმა, თავის მოქმედებას წყვეტს მაშინ, როცა ფეხს იკიდებს სამართალი და სახელმწიფო. ადათსა და ადათობრივ სამართალს შორის ის განსხვავებაა, რომ ადათი დაუწერელი ქცევის წესია, რომელიც შენარჩუნდა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მისი ხშირი გამოყენებისა და ეფექტურობის გამო გადაიქცა ჩვევად. ხოლო ადათობრივი სამართალი სანქციონირებული ადათების კრებადობაა, რომელიც ერთგვარი პირველი მცდელობაა დაწერილი სამართლის შექმნისა საზოგადოებაში, ის ზეპირი ქცევის წესები, რომლებიც „აწყობდა“ პირველ ხელისუფალს, გადაიტანეს პაპირუსზე, ბაზალტის ფილაზე თუ სხვა ფორმით დაწერეს, მოახდინეს მათი სანქციონირება და გადააქციეს კანონად. მიუხედავად ამისა, ითვლება, რომ ადათი იქ წყვეტს „მოქმედებას“, სადაც სახელმწიფო და სამართალი მყარად არის ფეხმოკიდებული, თუმცა ისტორიამ იცის არა ერთი მაგალითი, როცა სახელმწიფოსა და სამართლის მკაცრი მოთხოვნების მიუხედავად, მოქმედ სამართალს კონკურენციას უწევს უძველესი სოციალური ნორმები და ხშირ შემთხვევაში ადამიანი საბედისწერო არჩევანის წინაშე დგება, როცა მას უწევს არჩევანის გაკეთება მორალს, ადათსა და სამართალს შორის, უფრო მეტად ამგვარი ჩემი აზრით „საბედისწერო“ არჩევანის წინაშე მდგომი ადამიანი მორალსა და ადათს დაპირისპირებულ (უგულეებელმყოფ) კანონზე წინ აყენებს უძველესი სოციალური ნორმების-მორალისა და ადათის მოთხოვნებს. ამ შემთხვევაში მრჩება მხოლოდ ერთი დასკვნა: ადამიანი აქ არაფერ შუაშია, კანონმდებელმა ვერ გათვალა სწორი დოზირება სამართლის ნორმაში სხვა აუცილებელი სოციალური ნორმებისა. ამ ვითარებაში უძველესი სოციალური ნორმები წარმატებულ კონკურენციას გაუწევენ კანონს, ისტორიიდან შეგვიძლია არაერთი მაგალითის მოტანა. თუმც ამჯერად ყუ-

რადღებას შევაჩერებ „სახალხო თვითმმართველობას“ და სიმბოლურ სასჯელებზე, რომლებსაც ფიზიკურ და სამართლებრივ ზემოქმედებაზე მეტად მძლავრი ბერკეტი ეპყრათ ხელთ-ადამიანის მორალურ-ზნეობრივი წონასწორობა საზოგადოების თვალში, ამის გამო ძველ საქართველოში კანონზე მეტად ამგვარი სახალხო ორგანოების გადაწყვეტილებების უფრო ემინოდათ, სიკვდილით დასჯასაც კი მიმართავდნენ, ოღონდ არა პირდაპირი მნიშვნელობით, განსასჯელს სიკვდილით არავინ სჯიდა, ის უფრო მორალურად იყო სიკვდილიმისჯილი, რაც ფიზიკურ სიკვდილზე არანაკლებ მტანჯველი იყო, არა მხოლოდ დამნაშავეისთვის, არამედ მისი ოჯახისთვის, სოციუმისთვის, რომელსაც დამნაშავე მიეკუთვნებოდა. სოციალური თანაცხოვრება მრავალ ასპექტს მოიცავს, ზნეობრივ-მორალური ასპექტი კი ყველაზე მძლავრია, ამიტომ კანონმდებლისთვისაც მომეტებული ყურადღების ობიექტად უნდა იქცეს, რამეთუ სწორედ კანონმდებელი ქმნის სამართალს, რომელსაც, როგორც დღეს ითვლება უზენაესი ღირებულება უნდა მიენიჭოს, სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეაც ხომ კანონის უზენაესობის იდეაზეა დაფუძნებული, ამდენად უზენაესი ნორმა უნდა იყოს საზოგადოების მორალისა და ზნეობის ნორმების შესაბამისი-მასთან არადაპირისპირებული, როგორც მინიმუმ.

უმდიდრესი მასალა შემოგვინახა ქართული სამართლის ძეგლებმა. „თუ ცივილიზებული საზოგადოების ცნების ქვეშ კლასობრივ, სახელმწიფოდ ორგანიზებულ საზოგადოებას ვიგულისხმებთ, უნდა დავუშვათ, რომ წინარეცივილიზებულ ხანაშიც არსებობდა ქცევის საყოველთაოდ აღიარებული „რიგი“, წესი, რომელიც სოციალური ჯგუფის, ტომის, გვარის წევრთა ჩვეულებების, რელიგიის, მითისა და საერთოდ საზოგადოების აზრის ზემოქმედებით სრულდებოდა. ამ დროს საზოგადოების განვითარების წინარესახელმწიფოებრივ სტადიაზე, ქცევის წესებში ერთ ნაკადად უნდა ყოფილიყო წარმოდგენილი რელიგიური და სოციალურ-ეკონომიკური შინაარსის ნორმები. თუ წარმოვიდგენთ, რომ ჩვეულებები, როგორც ქცევის წესები, საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდებოდა, მათ თავისი კვალი უნდა დაეტოვებინათ ენაში“ (ნადარეიშვილი, 2000: 129). სახელმწიფოსა და სამართლის შექმნამდე საზოგადოება თვითმყოფადი და თვითრეგულირებადი იყო. პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ გვაროვნული საზოგადოების წიაღში ჩამოყალიბებული ადათები და ჩვეულებები გაცილებით უფრო დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ ვიდრე სახელმწიფოს მიერ გამოცემული კანონები.

მიზეზი იმაში მდგომარეობს, რომ ხშირად კანონმდებელი არ, ან ვერ ითვალისწინებს იმ მნიშვნელოვან ფაქტორებს (სოციალურ ნორმებს), რომელთა უგულვებელყოფას სამართლის ნორმებში, საზოგადოება სამართლისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულებით პასუხობს.

სამართლებრივი ნიჰილიზმი - არის საზოგადოების ძირითადი მასის ნეგატიური, გულგრილი დამოკიდებულება სამართლისადმი, რასაც ხშირ შემთხვევაში მივყავართ კანონებისა და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების შეგნებულ, მიზანმიმართულ უგულვებელყოფამდე და დარღვევამდე.

საზოგადოება ისეთი მყარი და იმავდროულად სათუთი წარმონაქმნია, რომელზეც აღიბეჭდება მის წიაღში მიმდინარე ნებისმიერი მოვლენა, პოზიტიურია იგი თუ ნეგატიური. შესაბამისად, სამართლებრივი ნიჰილიზმიც, ჩემი აზრით, კანონმდებლის საქმისადმი ზედაპირული მიდგომის ბრალია. კანონის უმთავრესი მოთხოვნაა არა მხოლოდ დროის შესაბამისად ურთიერთობათა რეგულირება, არამედ იმ საზოგადოების ადათ-ჩვევებისა და ეროვნული ფსიქიკის გათვალისწინება, რომელზეც იგი უნდა იქნეს მორგებული.

ადათი და მოგვიანებით მის საფუძველზე ჩამოყალიბებული ადათობრივი სამართალი საზოგადოების მიერ შექმნილი ქცევის წესებია. მასში გადაჯაჭვულია ზნეობრივი, მორალური, ტრადიციული ნორმები, ამ სივრცეში ბოლოს უკვე იჭრება სამართლის ნორმაც და სოციალურ ნორმათა იერარქიაში მყისვე მოექცევა პირველ ადგილზე.

„ადათი და ადათობრივი სამართალი განსხვავებული ცნებებია. ადათი უფრო ადრე წარმოიშობა, ვიდრე ადათობრივი სამართალი. ადათი არსებობს ყველა საზოგადოებრივი წყობილების დროს, ადათობრივი სამართალი კი შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ „სახელმწიფოში“. ადათი რომ იქცეს ადათობრივი სამართლის ნორმად, ამისთვის საჭიროა:

1. იგი ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ფაქტობრივად არსებობდეს და მოქმედებდეს კონკრეტულ ქვეყანაში, რეგიონში, თემში, გვარში“ - (დოლიძე, 1960: 9).

2. მასში უნდა დაფიქსირდეს ზნეობრივი ფასეულობები და ჰქონდეს ჩამოყალიბებული შინაარსი.

3. ადათობრივ სამართლად იქცევა ადათის ის ნორმები, რომლებიც აღიარებულია და მისაღებია სახელმწიფო ხელისუფლებისთვის. ადათობ-

რივი სამართალი ფაქტობრივად სანქციონირებული ადათების კრებადობაა, მაგრამ ადათი იმავდროულად მოიცავს ისეთ ნორმებს, რომლებიც ეროვნული ცნობიერებისათვის მისაღები და გასაგებია, ხოლო სახელმწიფო ხელისუფლებისათვის ყოვლად დაუშვებელი. ამ შემთხვევაში სახელმწიფო პირდაპირ კრძალავს ამგვარი ადათის ნორმის შესრულებას და მას დასჯადად აცხადებს. ეს არის კანონსა და ადათს შორის ურთიერთობის ყველაზე რთული უბანი: ინტერესთა შეუთავსებლობა, რაც ხშირად პიროვნებას საბედისწერო არჩევანის წინაშე აყენებს.

ადათის ნორმის შესრულებლობას საზოგადოებრივი აზრი უარყოფითად აფასებს, ხოლო მის შესრულებას კანონი დასჯადად აცხადებს. აღნიშნული პრობლემა ახალი ნამდვილად არ არის. იგი დგას დღის წესრიგში დღიდან ადათის და მის საფუძველზე ადათობრივი სამართლის შექმნისა.

პიროვნება თავის არჩევანში მაინც თავისუფალია, უფრო ხშირად იგი ადათისკენ იხრება (რა თქმა უნდა, თუ მასში ეროვნული ცნობიერება დირებული ფასეულობაა).

ძველ სამეგრელოში ამ პრობლემას „საუკეთესო“ გამოსავალი მოეძებნა. სახელმწიფო მმართველობის პარალელურად თანაარსებობს სახალხო თვითმმართველობის ორგანოები. კანონი აკეთებს თავის საქმეს, ხოლო ადათი სიმბოლური სასჯელებით „ებრძვის“ მას. მიუხედავად იმისა, რომ სახალხო თვითმმართველობას გვაროვნული წყობილების დროს ჩაეყარა საფუძველი, მაშინ როცა საზოგადოება შედგებოდა თანასწორუფლებიანი წევრებისაგან, თუმცა ისიც ნათელია, რომ გვარში არსებობს გარკვეული იერარქია და იდეალურ თანასწორობას მაინც არა აქვს ადგილი, სახელმწიფოსთან შედარებით საზოგადოება უფრო სამართლიან სივრცეში ცხოვრობს; მეტი ფასი აქვს ადამიანის ზნეობრივ სახეს და მის მორალურ პრინციპებს.

სახელმწიფოს შექმნასთან ერთად ეტაპობრივად იკრძალება სახალხო თვითმმართველობის ინსტიტუტი. ბარში ეს შედარებით იოლად ხერხდება, ხოლო მთა ინარჩუნებს თვითმყოფადობას. მთაში უფრო დიდ ხანს ცოცხლობს ადათი და ჩვეულება, საბოლოო ჯამში, ქართული ეროვნული ცნობიერების ცოცხლად შენარჩუნება მეტწილად ფშავ-ხევსურეთის, სამეგრელოს მთიანეთისა და სვანეთის დამსახურებაა.

სწორედ, ამ რეგიონებისათვის დამახასიათებელი ტიპური თვითმმართველობის ორგანოს საქმიანობას შეეხები სამეგრელოს მაგალითზე. გ. ნადარეიშვილის აზრით, „რჯულის (წესების) ჩამოყალიბება და ზეპირი

ფორმით მისი ფიქსირება წინარეეკოლუციის ხანაში მნიშვნელოვან სოციალურ-რელიგიურ ფუნქციას წარმოადგენდა. მაგრამ კიდევ უფრო მძიმე და სერიოზული საქმე იყო ერთხელ უკვე, მიღებული ქცევის წესებისა და ნორმების სავსებით ახლით შეცვლა, უნდა ვივარაუდოთ, რომ არსებულ სოციალურ ნორმებში ცვლილებები, უფრო ხშირად, თანდათანობით შეჰქონდათ“ (ნადარეიშვილი, 2000: 129).

საქართველოს ისტორიისათვის ცნობილია შემთხვევები, როდესაც მთის მოსახლეობის აზრი შეუვალია და სახელმწიფო ხელისუფლება იძულებულია დათმობაზე წავიდეს. ამის თვალნათელ მაგალითად მოვიყვან მეფე გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლისდება“-ს: „ძეგლის დადება პარტიკულარული ძეგლია, ის შედგენილია მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიულეთისათვის. ძეგლის დადების ძირითადი წყარო ადათობრივი სამართალია. ეს გასაგებიცაა: მთიულებში მოქმედებდა ადათები და ძლიერი გვაროვნული წყობილების საწყისები. კანონმდებელი იძულებულია მხედველობაში მიიღოს სისხლის აღების ჩვეულება“ (სურგულაძე, 2002: 79).

სამეგრელოს სამთავრო უკვე ცალკე პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ერთეულად იყო ჩამოყალიბებული, იყო მთავარი და მისი ადმინისტრაცია, საზოგადოება დაყოფილია სოციალურ ფენებად, მაგრამ მთის მოსახლეობაში ჩამოყალიბებულ თვითმმართველობას ნებით თუ ძალით ანგარიშს უწევდნენ, თუმცა ოფიციალურად იგი მიღებული არ იყო. ამ სახალხო თვითმმართველობის შეკრებაზე განიხილებოდა საზოგადოების წიაღში წარმოშობილი საჭირბოროტო პრობლემები, ზოგჯერ სისხლის სამართლის საქმეებიც კი იხილებოდა, თუმცა, ხშირად ამგვარი ორგანო დასჯადად აცხადებდა ისეთ ქმედებებს, რომლებიც კანონით აკრძალული არ იყო, მაგრამ მორალური ნორმებით გასაკიცხად და სამრახისად ითვლებოდა.

როგორც ვხედავთ, კვლავ ვაწყდებით დაპირისპირებას კანონსა და მორალს შორის. სახალხო თვითმმართველობის ორგანოს გადაწყვეტილება ყოველთვის მორალის სასარგებლოდ მიიღებოდა. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ მთაში ასე ქმედიტად ფუნქციონირებადი ორგანო ბარში აკრძალულიც კი იყო. პოლიტიკური ხელისუფლება მაქსიმალურად ცდილობდა სახალხო თვითმმართველობის იგნორირებას და ამისთვის ყველა საშუალებას იყენებდა, მაგრამ ხშირად საზოგადოებრივ აზრს თავისი გაჰქონდა.

სახალხო თვითმმართველობის ორგანო სამი ძირითადი სტრუქტურული ერთეულისგან შედგებოდა, უფრო სწორად, მასში ფიქსირდება სამი ხელისუფლება:

I. საკანონმდებლო, რაც გამოხატულია ე. წ. „ჯარალუა“-ში - ნიშნავს ყრილობას, კრებას. „ჯარალუა“ საკანონმდებლო ორგანოს ფუნქციას ასრულებს. მას იერარქიულად ექვემდებარება.

II. აღმასრულებელი ხელისუფლება - სათათბირო სარჩევი საბჭოს სახით, რომელსაც მეგრულად „სხუნუ“ ეწოდება. ცნება „სხუნუ“-დან მომდინარეობს სხუნილი კათა, რაც რჩეულ, ან უფრო სწორად ნარჩევ ხალხს ნიშნავს. „სხუნუ“-ს უშუალოდ ექვემდებარება „დუდკოჩი“ (თავკაცი). იგი ძირითადად აღმასრულებელ-განმკარგულებელ საქმიანობას ეწევა და მისი ხელქვეითი არიან:

1. „მახვამური“ - მლოცველს ნიშნავს, მეგრული „ხვამა“ ლოცვაა.
2. „მენცარი“ - პირდაპირ თარგმანში მეცნიერს ნიშნავს, „მენცარი“ გამოცდილი, დარბაისელი, დაბრძენებული ადამიანია, საკმაოდ ასაკოვანი. მისი აზრი მნიშვნელოვანი იყო უხუცესთა საბჭოს დონეზე.
3. „ოშიშდუდი“ - ასისთავი, შეიარაღებული ძალების მეთაურია.
4. „მაჯინე“ - მზირი, იგივე ზედამხედველი მზვერავია.
5. „დუდკოჩიში აღმარინე“ - თავკაცის გვერდში მდგომი თანაშემწე.

აღნიშნული საკანონმდებლო ორგანოს შეკრებას საგანგებო მნიშვნელობა ენიჭებოდა საზოგადოებაში, სოფლის, ან დაბის მოედანზე საყვირის (ზარის) მოწოდებაზე, რომელსაც მეგრულად „ოყე“ ეწოდება. ხალხი თავს იყრიდა, თავშეყრას „ჯარალუა“ იგივე „კათუა“ ერქვა. „ჯარალუა“ ირჩევდა თავკაცს „დუდკოჩი“, რომელმაც უკვე იცოდა საზოგადოების თავშეყრის მიზეზი. იგი აცნობს განსახილველ და გადასაწყვეტ საკითხებს. დღის წესრიგის გაცნობის შემდეგ ე. წ. „ჯარალუა“ იწყებს საკითხის საერთო-სახალხო განხილვას. ზემოხსენებული „მენცარ“-თა ჯგუფი (უხუცესები) მსჯელობს ჩვეული სიდარბაისლით რეგლამენტით დადგენილ საკითხზე. მათ მსჯელობას თვალყურს ადევნებს „დუდკოჩი“, რომელიც აყალიბებს მისაღებ გადაწყვეტილებას.

„მენცარ“-თა აზრთან ერთად საერთო აზრიც მნიშვნელოვანია, ვინაიდან თუ „მენცარ“-თა აზრი საზოგადოების ძირითადი მასის აზრს არ დაემთხვა, მისაღებ გადაწყვეტილებას უარყოფა ემუქრებოდა.

უარყოფილი გადაწყვეტილება ხელმეორედ არ განიხილეოდა და „დუდკოჩი“ გადაწყვეტილების ახალ ფორმულას ადგენდა. გადაწყვეტილების ახალ ვარიანტს იგივე პროცედურა მოელოდა: „მენცარ“-თა ჯგუფის განხილვა, საზოგადოებრივი მსჯელობა და საბოლოო ვარიანტის შემუშავება,

დამეთანხმებით, ეს პროცედურა ჰგავს კანონის მიღების პროცედურას თანამედროვე სახელმწიფოში. „გადაწყვეტილება საერთო-სათემო განაწესი იყო, რომელსაც თითოეული მონაწილე თავს ანაცვალებდა, იგი ვალდებული იყო თავი გაეწირა მისი შესრულებისათვის. ამგვარი ბრძოლის მსხვერპლი ხშირად წმინდანადაც კი ითვლებოდა. თაობიდან თაობას გადაეცემოდა მისი თავდადების ამბავი. მოლაღატე კი ჩაქოლვით, ან ლაფის დასხმით ისჯებოდა. მის სხეულზე ქვების გორას აყენებდნენ, ასეთ ადგილს „ნაქოლა“, „ქოლირი“, „ქოლობანი“ ჰქვია დღესაც (ელიავა, 1989: 43).

სახალხო თვითმმართველობის ორგანოსთვის ნაცნობია სასჯელის ისეთი ფორმაც, როგორცაა დამნაშავეს ცოცხლად დამარხვა. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ეს სასჯელი სიმბოლურია და ცოცხლად დამარხვას პირდაპირი მნიშვნელობით არ გულისხმობს, თუმცა მორალური თვალსაზრისით მართლაც გამანადგურებელი სასჯელია. ამგვარ ცოცხლად დამარხვას ზოგჯერ სიკვდილი სჯობია. კერძოდ, დამნაშავეს თავზე ლაფს გადაასხამდნენ, შემდეგ ამგვარად შეურაცხყოფილს და მართლაც „ცოცხლად დამარხულს“ ამოთხრიდნენ. ამოთხრილს საბოლოოდ თემიდან მოკვეთდნენ, გააძევებდნენ. სასჯელი სიმბოლურია, შედეგები - სერიოზული.

სიმბოლურად ცოცხლად დამარხული ადამიანი თემისთვის, სოფლისთვის უკვე მკვდარია, ამიტომ მისი სოფელში გაჩერება აზრს მოკლებულია და საზოგადოება საუკეთესო გამოსავალს მოკვეთაში ხედავს. საინტერესოა რა ბედი ეწევა მოკვეთილის ოჯახის წევრებს (მეუღლეს, შვილებს)?

„ჯარალუა“ პირველ საკითხად იხილავდა კონკრეტულ პრობლემას და მასზე მისაღებ გადაწყვეტილებას, ზოგ შემთხვევაში სასჯელის ზომის დადგენას, ხოლო მეორე საკითხად მიღებული გადაწყვეტილების ამსრულებელს ირჩევდნენ. ხშირ შემთხვევაში ამსრულებლის როლში „დუდკოჩი“ გვევლინება; ზოგჯერ გადაწყვეტილების სისრულეში მოყვანა ერთი პირის ძალებს აღემატებოდა. ასეთ შემთხვევაში „ჯარალუა“ ირჩევდა „სხუნუ“-ს (საბჭოს). „სხუნუ“ თავისი შემადგენლობიდან ირჩევდა თავკაცს- „დუდკოჩი“-ს. ძირითადად, „ჯარალუა“ საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს რეგულირებისათვის იქმნებოდა. როგორც გ. ელიავა მიუთითებს „სხუნუ იყო აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანო, „სხუნუ“-ში ყველას თავისი ფუნქცია ჰქონდა, „დუდკოჩიში ალმარინე“-ს გვერდით მდგომებს ეძახდნენ. თითოეული ეს წევრი განაგებდა ხელისუფლების შესაბამის და-

როგორც უწყებას. იგი ძალიან პრიმიტიული, მაგრამ საკმაოდ ფუნქციონირებული ერთეული იყო... „მენამუსე“ მონამუსეა, ნამუსის შემნახველი, დამცველი... ხოლო „მაჯინი“... შინაგან საქმეთა გამგებელი“ (ელიავა, 1989: 44).

როგორც ვხედავთ მიუხედავად სახელმწიფო ორგანოებისა და სამართლის არსებობისა, საზოგადოება მაინც გამოსავლის ძიებაშია. ჩვენს შემთხვევაში ამგვარი გამოსავალი „ჯარალუა“ იყო. სახალხო თვითმმართველობის ასეთი ორგანოები დამახასიათებელია საქართველოს მთიანი რეგიონებისათვის და თვალსაჩინო მაგალითია იმისა, თუ როგორ გზას პოულობს საზოგადოება სამართლებრივი ნიჰილიზმის შემთხვევაში. ცდილობს ყველა საშუალებით გვერდი აუაროს მორალთან და სხვა სოციალურ ნორმებთან დაპირისპირებულ ან მათ უგულვებელყოფ კანონს, მაგრამ მაინც სწორი გზით იაროს-დასაჯოს და გაკიცხოს დამნაშავე, იპოვოს სამართალი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- დოლიძე (1960):** ისიდორე დოლიძე. საქართველოს ჩვეულებითი სჯული, საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის გამომცემლობა თბილისი;
- ელიავა (1989):** გივი ელიავა, ეთნოგრაფიული სამეგრელო, ალბომი, მარტვილი;
- ნადარეიშვილი (2000):** გიორგი ნადარეიშვილი. უძველესი სოციალური ნორმები საქართველოში ქართული სამართლის ისტორიის საკითხები, ჟურნალი „ალმანახი“, სპეც. გამოშვება N14;
- სურგულაძე (2002):** ივანე სურგულაძე. ქართული სამართლის ისტორიის წყაროები, თბილისი;